

EXPERIENȚE ALE SECOLULUI XX

PRIZONIERII DE RĂZBOI ROMÂNI ÎN CAPTIVITATEA AUSTRO-UNGARĂ (1916–1919)

RADU TUDORANCEA*

ORCID 0009-0002-2305-5699

Romanian War Prisoners in Austro-Hungary (1916–1919)

Abstract: The paper examines a particular and lesser-known dimension of Romania's participation in the First World War, namely the issue of captivity, focusing on the Romanian prisoners of war held by the Austria-Hungary. The research is based both on archival sources, as well as on various studies, papers, and memoirs or war journals (some of which were re-edited in the context of the WWI Centennial) of the former combatants who survived WWI captivity. The research sheds new light on an omitted issue of the Romanian involvement in WWI by examining the desperate situation of the Romanian prisoners held in various POW camps across AustroHungarian Empire. The analysis was based on several indicators and factors, starting from the international legislation (at that time) on the rights and duties regarding the POW status, and continuing with the context of falling into captivity; the various camps that hosted Romanian POWs, the treatment associated with the *per se* captivity. The rather poor and harsh conditions existing in the Austro-Hungarian POW camps, mostly at the beginning of the captivity, generated the highest mortality rate among Romanian POWs (almost 40% of the prisoners), compared to Romanian captivity experienced in all the other Central Powers countries.

Keywords: First World War, Romania, Captivity, POWs, Austria-Hungary Empire.

În anii primei conflagrații mondiale, numeroși prizonieri de război români au trăit, pe lângă captivitatea în lagărele germane și bulgare, și experiența captivității în lagăre austro-ungare, otomane și ruse (ultimii provenind din rândul soldaților și ofițerilor de origine română care fuseseră înrolați în Armata austro-ungară, participând la lupte în rândul forțelor Puterilor Centrale, încă din 1914, anul debutului primei conflagrații mondiale). Întrucât am dedicat deja un studiu amplu captivității în lagărele germane¹, de această dată vom aborda captivitatea

* Radu Tudorancea, cercetător științific II, Institutul de Istorie „N. Iorga”, Academia Română, e-mail: radutud2002@yahoo.com.

¹ Vezi Radu Tudorancea, „Prizonierii de război români în lagărele germane din prima conflagrație”, în *„Studii și Materiale de Istorie Contemporană*, Serie Nouă, XX (2021), 5–23 și XXI (2022), 5–36.

prizonierilor de război români în lagărele austro-ungare, cu mențiunea că, dată fiind amploarea temei, ne vom referi doar la specificul captivității în lagărele austro-ungare, și nu la toate aspectele captivității (precum acțiunile de ajutorare a prizonierilor, procesul de repatriere, evadări)². Înainte de a aborda situația propriu-zisă a acestora, este important de precizat că statutul prizonierilor de război era reglementat de convenții internaționale aflate în vigoare în timpul primei conflagrații. Astfel, după Conferința de la Haga din 1899, care adoptase unele convenții referitoare la legile războiului, avea să fie parafată o nouă Convenție internațională privind legile și cutumele războiului, aceasta fiind adoptată în timpul celei de a doua conferințe de la Haga, la 18 octombrie 1907. Prin amintita convenție era stabilit un veritabil statut internațional al prizonierilor de război, deși aceasta avea marele neajuns că nu a fost ratificată în timp util de toate statele contractante. În cazul Imperiului austro-ungar, convenția a fost semnată la 18 octombrie 1907 și apoi ratificată la 27 noiembrie 1909 (oficialii de la Viena exprimându-și rezerve cu privire la unele articole, printr-o declarație emisă la 27 noiembrie 1909), în vreme ce România a semnat documentul la 1 octombrie 1907, dar l-a ratificat mult mai târziu, la 1 martie 1912³. Asumarea prevederilor s-a produs și mai târziu, odată cu aprobarea, prin decret regal, de către regele Ferdinand, a *Regulamentului asupra prizonierilor de război*, la 14 august 1916. Documentul pornea de la extrase din Convenția de la Haga din 1907 și reglementa chestiunea prizonierilor de război, înglobând (în șase capitole și 43 de articole) esența raportării românești la problema tratamentului aplicat prizonierilor de război⁴. Vom vedea însă că, în ciuda unor reglementări internaționale asumate, prevederile acestora au fost deseori încălcate sau au fost aplicate parțial, din varii motive, mai cu seamă în privința tratamentului aplicat prizonierilor de război români din lagărele austro-ungare.

Este de menționat că, de-a lungul Primului Război Mondial, în lagărele din Austro-Ungaria au ajuns peste un milion de prizonieri de război, ofițeri și trupă, cei mai mulți fiind ruși, dar și sârbi, italieni și români⁵. Românii, căzuți în captivitatea austro-ungară, au atins un număr inferior celor aflați în captivitatea germană, dar mai mare decât totalul celor aflați în captivitatea bulgară. Concret, potrivit datelor Ministerului de Război, în lagărele de prizonieri din Austro-Ungaria au fost internați, de-a lungul conflagrației, nu mai puțin de 58.994 de prizonieri de război români, din care au fost repatriați la sfârșitul războiului 35.061 prizonieri,

² Acestea din urmă fiind abordate detaliat de-a lungul lucrării (Radu Tudorancea) *Războiul și captivitatea. Prizonierii de război români în Primul Război Mondial (1916–1919)* (Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2024). Vezi, de asemenea, pentru procesul de repatriere a prizonierilor de război români, studiul (Tudorancea), „Repatrierea prizonierilor de război români din prima conflagrație mondială”, în *Revista Istorică*, XXXIII (2022), nr. 1–3, 147–161.

³ Pentru considerații privind legislația europeană referitoare la statutul prizonierilor de război, vezi Richard Speed, *Prisoners, Diplomats and the Great War. A Study on the Diplomacy of Captivity*, (Westport: Greenwood Press, 1990). Vezi, de asemenea, Radu Tudorancea, *Războiul și captivitatea. Prizonierii de război români*, 41–45.

⁴ Vezi documentul menționat la Bogdan Negoii, *Mărturii Documentare. Lagărele de prizonieri din România în timpul Primului Război Mondial* (Geamăna: Tiparg, 2009), 14–31.

⁵ Pentru contribuții referitoare la temă și stadiul actual al cercetării, vezi *in extenso*, Tudorancea, *Războiul și captivitatea...*, 15–40.

înregistrându-se 22.678 de morți și alți 355 de dispăruți⁶. Un calcul care pornește de la datele oficiale existente conduce la concluzia că, în captivitatea austro-ungară, s-a înregistrat cel mai înalt nivel al mortalității prizonierilor de război români din toate statele Puterilor Centrale în care au fost internați prizonieri români, anume aproape 40% din numărul total al prizonierilor internați (mai precis, 38,5%). Acest procent este mult superior celui înregistrat în Bulgaria (4.644 decese, însemnând o mortalitate de 23%) și chiar și față de cel înregistrat în Germania (unde cele 39.650⁷ de decese în rândul prizonierilor de război români echivalează cu un procent de mortalitate de 31.7%).

În mod surprinzător însă, această realitate, confirmată de datele concrete din statisticile oficiale ale autorităților române (Ministerul de Război), nu a fost împărtășită pe de-a întregul în rândul supraviețuitorilor captivității din perioada războiului, existând și mărturii care tind să susțină că, de fapt, captivitatea austro-ungară ar fi fost cea mai blândă, comparativ cu situația celorlalți prizonieri de război români, internați în Bulgaria sau Germania. Bunăoară, unii dintre prizonierii de război români, aflați în situația fericită a supraviețuitorilor captivității, fiind repatriați, concluzionau în memoriile elaborate după război că tocmai prizonieratul cezaro-crăiesc fusese cel mai îngăduitor. Medicul militar Lucian Stamate, el însuși prizonier de război în Bulgaria, arăta în memoriile sale că, „din cercetările ce am făcut toți cei ce ne-am întors din prizonierat, am căpătat informația de necrezut că cel mai bine au fost tratați prizonierii căzuți la unguri”⁸. Desigur, însă, mărturiile respective sunt unele subiective și pot fi influențate de o multitudine de factori, de cele mai multe ori autorii tinzând să plaseze *propria* captivitate în rândul celor mai aspre, referindu-se, așadar, la captivitatea *altora* ca fiind mai blândă.

În același timp, mărturiile provin, în cvasitotalitatea lor, de la ofițeri, adică de la segmentul de prizonieri care a beneficiat de un alt statut, inclusiv din punctul de vedere al tratamentului aplicat în timpul captivității. Așa se face, bunăoară, că unii dintre ofițerii români ce trăiseră captivitatea austro-ungară, în lagărul de la Sopronnyék, în Ungaria, precum viitorul primar al Chișinăului, Hanibal Orațiu Dobjanski, au consemnat în memoriile lor că tratamentul aplicat în lagărele austro-ungare fusese unul omenesc, civilizat: „[...] Nu pot să nu recunosc țării care ne-a deținut (anume Austro-Ungaria – n.n.) atributele pozitive de care a dat dovadă. Spre onoarea ei, pot afirma că ne-am bucurat de un tratament uman și civilizat, chiar și de multă toleranță. N-am fost jigniți niciodată, nici în sentimentele noastre de români, nici nu ni s-a atins demnitatea noastră personală [...]. Monarhia a avut defectele ei, dar a lăsat totuși urme de eleganță”⁹.

⁶ Negoii, *op. cit.*, 236.

⁷ *Ibidem*. Bogdan Negoii este autorul care a inclus, în anexa lucrării sale, amplul *Raport* elaborat în anul 1929, de locotenent colonelul Constantin Negulescu, șef al Serviciului Statistică, cu privire la evoluția și organizarea *Serviciului Statisticii* din cadrul Ministerului de Război, cuprinzând date concrete, centralizate pe ani, cu privire la evoluția numărului prizonierilor de război români aflați în captivitatea Puterilor Centrale, numărul de decese, numărul de dispăruți și de repatriați.

⁸ Lucian Stamate, *Prizonierul Traciei Occidentale* (București: Editura Corint, 2007), 21. Stamate se afla în captivitate bulgară în perioada conflagrației.

⁹ Hanibal Orațiu Dobjanski, *Memoriale de război (Războiul Balcanic, Primul Război Mondial, Al Doilea Război Mondial)*, ediție îngrijită și prefăcută de Mircea Popa, (Cluj Napoca: Editura Argonaut, 2008), 122–169.

În contrast, din mărturiile foștilor captivi, reunite de jurnalistul din epocă Gheorghe Rădulescu (care semna cu pseudonimul Arhibald/Archibald) în lucrarea sa interbelică dedicată captivității, tratamentul aplicat prizonierilor români căzuți în captivitatea austro-ungară era revoltător. Descriind, bunăoară, traseul prizonierilor – inclusiv al ofițerilor prizonieri, din momentul captivității până la internarea în lagăre, Rădulescu conturează mai degrabă o imagine funestă: „prizonierii capturați de trupele austro-maghiare erau, unii, duși la Timișoara, unde era lagărul de concentrare, și de aici distribuiți diferitelor câmpuri amenajate anume să servească de anticameră a mormântului pentru românii captivi. Drumul de la Neajlov, de pildă, până la Craiova se făcea de către ofițeri pe jos, prin noroi și ploaie, cu bocancii desfundați, și cei mai mulți, în bluză, deși gerul în Noiembrie era riguros, căci trupele cezaro-crăiești îi dezbrăcau pe români până la piele când îi capturau, și nefericiții se îmbrăcau cu efecte ponosite [...] o călătorie de la Tâncăbești la Baziaș constituie una din acele sumbre tragedii pe care n-o poți asculta fără să te crispezi de indignare. Mai întâi, parcursul se făcea o săptămână întregă, fără ca prizonierilor să li se servească o firimitură de pâine. Și de la drumeți nu se putea furniza, pentru că, așa cum spusese, li se luau (prizonierilor – n.n.) în momentul în care erau prinși, nu numai ultimul gologan, dar și ceasornic, inel, într-un cuvânt tot ce era de valoare”¹⁰.

Revenind la prizonierii de război români ajunși în captivitate austro-ungară, aceștia deveniseră prizonieri ca urmare a deznodământului campaniei din 1916 (cei mai mulți pe fondul intervenției românești în război și ofensivei peste Carpați), continuând cu confruntările desfășurate până în noiembrie 1918. Grupuri compacte de prizonieri de război români, precum a fost cazul Diviziei 9 (68 de ofițeri și 1000 de soldați), sau grupul Cerna (Brigăzile I și II) și Detașamentul Dunărea (400 de ofițeri și peste 8000 de soldați) au format nucleul principal al grupului de prizonieri de război români ajunși în captivitate în lagăre de prizonieri de război din Imperiul cezaro-crăiesc.

Căderea în prizonierat a Diviziei Cerna merită câteva considerații, mai ales în privința circumstanțelor în care a avut loc evenimentul, precum și prin prisma dimensiunii efectivului căzut în captivitate, fiind vorba de peste 8000 de ofițeri, gradați și soldați români. Faptele de arme ale Diviziei I (Cerna), ce avusese de înfruntat, dincolo de un inamic superior numeric, și un cumul de factori potrivnici, inclusiv în privința restrângerii efectivelor și a unor ordine contradictorii, stârniseră aprecierea inamicului. Bunăoară, chiar și în fața unor astfel de împrejurări, inamicul însuși a recunoscut admirativ spiritul combativ și bravura Diviziei Cerna.

¹⁰ Arhibald (Archibald), *Cimitirul prizonierilor români. Impresii din timpul războiului. Note de om necăjit*, (București: Editura Poporul S.A, 1921), 10–11. Odată ajunși pe teritoriul imperiului, suferința captivilor era dublată de noi umilințe, sub pretextul igienizării și deparazitării, după cum menționează același autor: „la prima etapă pe pământ unguresc, convoiul era oprit și ofițerii duși la baie pentru deparazitare. Se dezbrăcau, nefericiții, într-o sală a unei barăci de scânduri, treceau, tremurând, în odaia de baie și când se întorceau, nu-și mai găseau efectele. Goi, acum, nemâncați și istoviți de cei 40 de km făcuți zilnic pe jos, prin ploaie și până la genunchi în noroi, bieții ofițeri trebuiau să se acopere cu haine de soldați unguri, reformate, așa încât, când ieșeau pe stradă ca să continue drumul, lumea nu știa dacă să plângă sau să râdă de spectacolul grotesc pe care-l înfățișau ofițerii români”.

Sugestivă este, în acest sens, afirmația colonelului von Szivo, adresată comandantului Grupului Cerna, Scarlat Demetriade, la momentul predării, survenit la 23 noiembrie/7 decembrie 1916, la Izbiceni: „vă fac complimentul meu, domnule colonel (Demetriade) pentru bravura trupelor dumneavoastră pe front, pentru curajul și rezistența de care ați dat dovadă în această lungă și grea retragere”¹¹. De altfel, inclusiv presa berlineză recunoștea, într-un articol din „Lokal Anzeiger”, rezistența eroică și îndelungată a Grupului Cerna: „[...] după patru săptămâni de lungă pribegie și după o rezistență vrednică de admirație, resturile primei divizii române s-au predat azi, 7 decembrie, lângă gura Oltului”¹².

Nu întâmplător, chiar și autoritățile române admiteau situația specială a militarilor din Grupul Cerna căzuți prizonieri și recunoșteau meritele acestora. Bunăoară, unei interpelări adresate în timpul ședinței Camerei Deputaților din 30 mai 1917, anume „de ce nu au fost înaintați (în grad – n.n.) eroii de la Cerna care au căzut prizonieri?”, titularul portofoliului Ministerului de Război, Vintilă Brătianu, răspundea cu fermitate: „li se recunosc și li se păstrează toate drepturile, dar înaintarea lor nu se poate face acum, când sunt încă prizonieri de război”¹³. Momentul avea să rămână unul de neatins pentru mulți dintre aceștia, mai ales pentru soldați, întrucât, așa cum arătăm, mortalitatea în rândul prizonierilor români în lagărele de prizonieri de pe teritoriul Austro-Ungariei a fost cea mai ridicată dintre toate celelalte experimentate de soldații și ofițerii români în statele Puterilor Centrale.

O situație apropiată a existat și în cazul Grupului Dunărea, cu mențiunea că, spre deosebire de Grupul Cerna, colonelul Alex. Văitoianu, fostul comandant al grupului Dunărea, a fost avansat la gradul de general, în vreme ce colonelul Demetriade, fostul comandant al Grupului Cerna, avea să fie pensionat din oficiu, pe când era încă în Danemarca, fără ca măcar să fi împlinit limita de vârstă¹⁴.

În privința lagărelor de pe cuprinsul Austro-Ungariei, informații detaliate sunt oferite în rapoartele elaborate de inspectorii și delegații Comitetului Internațional al Crucii Roșii, ca urmare a vizitelor în diferite astfel de lagăre de prizonieri de război. Potrivit acestora, lagărele de prizonieri de pe teritoriul Austro-Ungariei fuseseră constituite pentru a primi de la 10.000 la 50.000 de prizonieri sau chiar mai mulți¹⁵.

Deși vizita inspectorilor CICR avusese loc în noiembrie 1915¹⁶, așadar înainte ca România să intre în război și să înregistreze prizonieri de război în

¹¹ Nicolae Defleury, *Divizia de la Cerna. De pe front, în captivitate. 1916–1918. Amintiri-Gânduri-Impresii*, (Craiova: Editura Ramuri, 1940), 34.

¹² *Ibidem*, 220–221.

¹³ *Ibidem*, 219.

¹⁴ Luchian Deaconu, Otilia Gheorghe, *op. cit.*, 89. Asupra circumstanțelor aflării colonelului Demetriade în Danemarca, la un moment dat, vom reveni în paginile următoare.

¹⁵ Comité International de la Croix Rouge, *Documents publiés à l'occasion de la Guerre (1914–1919). Rapports de M.M.G. Ador, Dr. F. Ferrière et Dr. Schulterss-Schindler sur leurs visites à quelques camps de prisonniers en Autriche-Hongrie*, Quatrième Série, Novembre 1915 (Paris, 1915), 7.

¹⁶ La momentul vizitei inspectorilor CICR din noiembrie 1915, Austro-Ungaria avea deja internați în lagărele sale, potrivit datelor oferite inspectorilor, între 600 000 și 650 000 de prizonieri de război provenind din statele Antantei. *Ibidem*, 8.

confruntările cu trupe austro-ungare, informațiile cuprinse în rapoarte sunt interesante pentru că descriu lagărele, etapele prin care treceau prizonierii odată ajunși în ele, organizarea corespondenței și a cenzurii. Bunăoară, potrivit rapoartelor, la sosirea în lagăre, prizonierii treceau prin trei etape principale, anume perioada de carantină, petrecută într-un lagăr de carantină, izolat, situat la o anumită distanță de celelalte secțiuni ale lagărului (loc unde prizonierii erau tunși, li se aplica pudră de naftalină după dușuri, hainele le erau trecute prin etuva de dezinfectare cu vapori și aseptizate într-un aparat de sterilizat, urma o perioadă de cinci zile petrecută în *barăcile de izolare*, pentru a se asigura profilaxia împotriva holerei); prizonierii erau apoi transferați în al doilea lagăr de carantină, unde mai rămâneau alte 16 zile; după trecerea celor 21 de zile scurse de la sosirea în lagăr, prizonierii ajungeau să ocupe locul propriu-zis din lagărul obișnuit¹⁷. Prizonierii erau apoi supuși vaccinului antitific, antiholeric și antivariolic.

Regimul alimentar descris în raport pare unul cel puțin satisfăcător¹⁸, cu mențiunea că acesta era destinat ofițerilor, iar momentul surprins (unul anunțat, de altfel) este cel care corespunde unei perioade în care lagărele austro-ungare nu erau încă foarte populate, așa cum avea să se întâmple un an mai târziu (lucru admis inclusiv de inspectori). Este foarte probabil, însă, ca meniul pe care îl descriu inspectorii în raport să fi fost ajustat așa încât să sugereze acestora și comunității internaționale faptul că în lagărele austro-ungare se aplica un regim de internare a prizonierilor de război care respecta toate reglementările existente, oferind prizonierilor condiții mai mult decât decente.

Corespondența era asigurată în limitele deja cunoscute, anume două cărți poștale și două scrisori expediate pe lună, în vreme ce cenzura se realiza prin colectarea întregii corespondențe la Viena, la un birou care se afla sub tutela Comisiei pentru Prizonieri de Război a Crucii Roșii austriece, acolo unde între 80.000–90.000 de scrisori și cărți poștale erau cenzurate zilnic, în medie, de către 800 de angajați și colaboratori, care trebuiau să cunoască 23 de limbi și dialecte diferite¹⁹ (la nivelul anului 1915; în anii următori acest număr avea să crească – n.n.).

LAGĂRELE DE PRIZONIERI DESTINATE OFIȚERILOR DE PE TERITORIUL AUSTRO-UNGAR

Revenind la Grupul Cerna, menționat anterior, o mare parte din efectivele de ofițeri români căzuți prizonieri și o parte din soldații români aveau să fie internați în lagărul de la Sopronnyek, situat în apropiere de orașul Sopron (azi localitate în Austria). Lagărul avea o de mărime considerabilă, având în vedere că aici existau

¹⁷ *Ibidem*, 10.

¹⁸ Potrivit raportului, meniul din ziua de 6 septembrie 1915, din lagărul destinat ofițerilor de la Grödig, era demn de cel al unui restaurant și cuprindea: „cafea cu lapte și pâine la micul dejun, carne de vită, fasole verde, cartofi prăjiți, salată, pâine și cafea la prânz, carne de miel friptă, cartofi, salată, pâine și ceai, la cină”. *Ibidem*, 13.

¹⁹ *Ibidem*, 23.

500 de barăci, împărțite între cele două entități care alcătuiau lagărul, anume un lagăr mai mic, destinat ofițerilor, și un lagăr mai mare, care servea ca loc de internare pentru trupă (soldați și gradați, majoritatea însă de origine rusă). Primul grup semnificativ de ofițeri români din Grupul Cerna ajungea la Sopronnyek în ziua de 18 decembrie 1916, după o călătorie de trei zile, de-a lungul unui itinerar care includea localitățile Timișoara-Szeged-Budapesta-Sopron-Sopronnyek²⁰.

Între ofițerii români prizonieri internați la Sopronnyek, s-a aflat și comandantul Grupului Cerna, colonelul Scarlat Demetriade, amintit mai sus, a cărui fișă de prizonier de război am identificat-o în Arhiva AIPG, a Comitetului Internațional al Crucii Roșii.

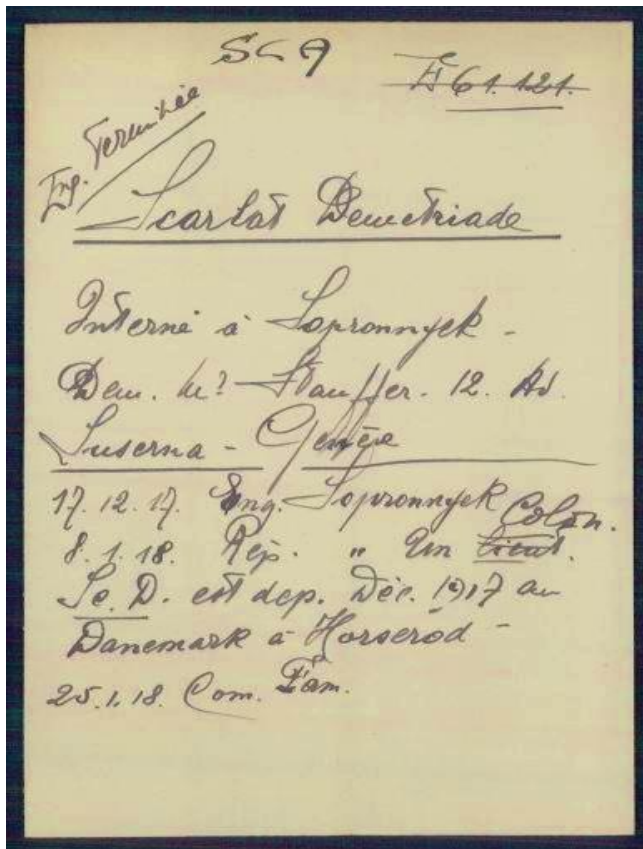


Fig.1. Fișă de prizonier a colonelului Scarlat Demetriade (Sursa: Arhiva AIPG, Comitetul Internațional al Crucii Roșii).

Examinarea înscrisului olograf de pe fișă de prizonier a colonelului Scarlat Demetriade oferă cel puțin câteva informații interesante. Astfel, pe lângă

²⁰ Potrivit unor mărturii, la sosirea acestora în lagăr, existau deja acolo alți 180 de prizonieri români cu grade de ofițeri, bine organizați. Apud Dan-Simion Grecu, *Corespondența poștală a prizonierilor de război și internaților civili 1914–1921*, vol. I, (Deva, 2019), 266.

informațiile legate de nume, grad și locul de internare principal, anume lagărul de la Sopronnyek, putem afla că Demetriade a fost repatriat în ianuarie 1918, după ce petrecuse o perioadă, de-a lungul segmentului de timp cuprins între 17 decembrie 1917 – 8 ianuarie 1918, într-un lagăr de prizonieri cu un statut special, situat în Danemarca. Avem în vedere aici lagărul de prizonieri de război de la Horserød, Danemarca. Pentru a explica prezența sa acolo, trebuie să precizăm că, în timpul primei conflagrații, Danemarca și-a menținut neutralitatea, oferindu-și însă serviciile în sfera umanitară. Concret, în urma unor acorduri cu Germania și Austro-Ungaria, pe de o parte, și cu Rusia, pe de altă parte, guvernul danez a acceptat să primească pe teritoriul său prizonieri de război răniți sau cu un statut special. Așa se face că prizonierii de război de origine rusă (dar și alți prizonieri din statele Antantei, inclusiv colonelul român Demetriade) au fost internați temporar într-un lagăr situat la Horserød²¹, la nord de Copenhaga, în vreme ce prizonierii de război din Germania și Austro-Ungaria au fost internați într-un lagăr situat la Hald, lângă Viborg, în Iutlanda.



Fig. 2. Fotografie realizată de Ingeborg Stemann, reprezentând un grup de prizonieri francezi și români, în fața cantinei lagărului Horserød (mesajul olograf original, în limba daneză).

Sursa: lucrarea *Foto-album fra Horserøddlejren 1917–1919* (în traducere, *Scene din lagărul de la Horserød, 1917–1919*), Copenhaga, 1919.

²¹ Lingvistei daneze Ingeborg Stemann, care a lucrat în lagărul de la *Horserød* ca *translatoare*, i se datorează unele informații în legătură cu viața cotidiană în lagăr (deși termenul lagăr ar putea să fie impropriu, în acest caz) și mai ales fotografiile, toate reunite în lucrarea *Foto-album fra Horserøddlejren 1917–1919* (în traducere, *Scene din lagărul de la Horserød, 1917–1919*) (Copenhaga: 1919).

După cum reiese din fotografiile aparținând lingvistei daneze Ingeborg Stemann, cazul colonelului Demetriade nu a fost unul singular în rândul prizonierilor de război români din captivitatea Puterilor Centrale, în sensul că au existat și alți prizonieri de origine română care au fost internați, pentru o perioadă, la Horserød, în Danemarca²².

Revenind la destinația inițială de prizonierat a colonelului Demetriade, anume lagărul de la Sopronnyek, în memoriile de captivitate ale lui Ion Opreșan, acest lagăr pentru prizonierii cu grade de ofițeri (dar nu numai) este descris ca fiind dispus într-un cadru natural deosebit, pe o colină, având un aspect artistic; asemănător unui „amfiteatru se desfășura tabăra, pe o înălțime cu frumoase perspective... o întocmire măiastră: aliniere fără greș, ronduri de flori împrejmuite cu iarbă, alei de nisip, chioșcuri, aparate de gimnastică, biserică, teatru, poștă, canalizare. Se zicea că toată instalația costase cinci milioane [...]”²³. Însemnările, mai degrabă laudative, legate de condițiile din lagăr pot fi explicate prin faptul că (dincolo de șederea în secția din lagăr destinată ofițerilor) Opreșan a petrecut relativ puțin timp în lagăr, anume de la mijlocul lui octombrie 1916 până la 20 decembrie același an, așa încât perioada sa de internare în lagărul de la Sopronnyek a corespuns, probabil, segmentului de timp în care lagărul era mai puțin aglomerat, așa încât și condițiile de internare au fost mai umane.

Potrivit mărturiilor lui N. Defleury, o baracă din lagăr servea drept cantină, în ea fiind dispuse mese lungi de lemn și bănci, bucătăria fiind separată cu scânduri de spațiul de luat masa; prizonierii aparent își pregăteau singuri masa, folosind puținele alimente primite de la administrația lagărului.²⁴ Chiar și așa, condițiile din lagărul de la Sopronnyek au fost unele în limitele suportabilului (mai ales în secțiunea din lagăr destinată ofițerilor), comparativ cu situația existentă în alte lagăre. Așa se face că, bunăoară, Defleury își arăta satisfacția în legătură cu decizia personală de a rămâne în Ungaria, declinând propunerea de a alege să plece în alte lagăre din Germania sau din Austria²⁵. Cel mai adesea, timpul petrecut în lagăr era dedicat fie lecturii, fie jocului de cărți, fie conservării energiei, în condițiile rațiilor reduse de hrană. Opreșan, bunăoară, consemna cu mâhnire că viața comodă din lagăr făcea să iasă la suprafață „ticăloșia putreziciunii morale a elitei românești”, în condițiile în care autoritățile lagărului iluzionau pe prizonieri cu alvița libertății, făcându-i pe mulți din prizonieri să nu mai audă tunul și să nu mai vadă curgând „sânge cald pe lespezile țării”²⁶. Același Opreșan sesiza diversitatea zonelor din care proveneau prizonierii români de la Sopronnyek: „(lagărul) îmi face impresia unei Diete. Ce colț din țara românească n-are aici reprezentant?”²⁷.

Dincolo de detaliile legate de viața cotidiană din lagăr, două momente descrise de Opreșan sunt de menționat, anume sosirea la conducerea lagărului a unui ofițer român, maiorul Florian, care se dovedește chiar mai ungar decât predecesorii,

²² *Ibidem*. Vezi fotografia de mai sus (cea originală a fost inserată în album, pagini nenumerate).

²³ Ion Opreșan, *Pe căile robiei. Însemnările unui prizonier român 1916–1918* (Secțiunea 21 luni pe căile robiei. *Sighișoara-Cluj-Osztfiassonyfa-Sopronnyiek-Dänholm-Ströhen-Moor-Dänholm-Helmstedt*) (Cluj Napoca: Editura Argonaut, 2003), însemnările autorului din ziua de 12 octombrie 1916, 102.

²⁴ N. Defleury, *Divizia de la Cerna. De pe front în captivitate...*, 99–101.

²⁵ *Ibidem*, 111.

²⁶ Ion. Gr. Opreșan, *op. cit.*, (însemnările din 16 noiembrie 1916), 107.

²⁷ *Ibidem*, 105.

accentuând românește, deopotrivă militaros și autoritar, că orice potențial gând despre o evadare ar fi fost o absurditate, amenințând voalat că „viața camarazilor va răsplăti orice încercare de acest soi”²⁸. Celălalt moment este legat de sosirea în lagăr a prizonierilor provenind din Divizia Cerna (decembrie 1916) care, dincolo de tristețea camaraderească legată de captivitatea acestora, avea să producă un efect nefericit asupra prizonierilor deja aflați în lagăr, în sensul că ofițerilor din Divizia Cerna li se împărțise în prealabil toată visteria diviziei, pentru a se împiedica capturarea banilor de către inamic, însă faptul în sine că acești nou-veniți dispuneau de sume atât de mari a făcut ca, în multe privințe, traiul din lagăr să se scumpească vertiginos, multe din alimente devenind inaccesibile prizonierilor obișnuiți, fie ei și ofițeri: „[...] a urmat ceea ce era firesc, într-o lume agitată numai de gândul traiului bun – scumpirea bruscă a alimentelor și pâinii, așa ca să nu se mai poată atinge de ele decât chiaburii”²⁹.

Regimul de internare specific prizonierilor ofițeri de la Sopronnyek a reprezentat, totodată, un punct de interes pentru unele inspecții, așa cum a fost cea a unui general austriac (10/24 decembrie 1916), sau vizita unui delegat american (desfășurată în ziua de 29 decembrie/11 ianuarie 1917), ocazie cu care prizonierii români au înaintat un memoriu acestuia prin care solicita, între altele, „încunoștiințarea familiilor noastre de starea noastră de prizonieri”, asigurări că tot ceea ce însemna corespondența prizonierilor ajungea la destinație, primirea și trimiterea din țară de sume de bani și eventual mutarea prizonierilor, după exemplul prizonierilor ruși (acestora li se îngăduia să locuiască în diferite locuințe din sat), într-un cantonament³⁰. Surprinde lipsa menționării în memoriu a penuriei de alimente, însă această chestiune – anume aceea a accesului la hrană – avea să se îmbunătățească treptat, mai ales începând cu luna mai a anului 1917, moment în care, grație Crucii Roșii din Geneva și Berna, începuseră să sosească la administrația lagărului pachete de alimente pe care era precizat în mod distinct destinatarul prizonier, urmare a centralizării listelor cu numele prizonierilor și trimiterii acestor liste societății centrale de Cruce Roșie de la Geneva³¹.

²⁸ *Ibidem*, 110. Este vorba de etnicul român, provenind din Orăștie, maior Dumitru Florian, ce servea în armata Austro-Ungară și fusese rănit în luptele cu sârbii din 1914, fiindu-i încredințată, la un moment dat, conducerea lagărului de la Sopronnyek. Pe de altă parte, potrivit altor mărturii, amintitul comandant de lagăr cu origini românești ar fi avut o conduită mai mult decât îngăduitoare. Bunăoară, potrivit lui Nicolae Defleury, maiorul Florian Dumitru făcuse tot ceea ce era posibil pentru ca prizonierii să aibă o viață cât mai suportabilă în captivitate, permițând chiar unui sergent din administrația lagărului, care făcea cumpărături în oraș, să procure prizonierilor români, din când în când, pâine, ouă și lapte din satul vecin. Însemnările lui Defleury sunt cât se poate de laudative la adresa maiorului Florian: „era foarte îndatoritor și nu se sfia să stea de vorbă cu noi în lagăr, dându-ne speranțe de vremuri mai bune. Unora le făcea chiar destăinuiri asupra adevăratei stări de lucruri din dubla monarhie, unde moralul începuse să fie foarte scăzut. El n-a ezitat să ceară pentru noi unele concesi. A făcut raport la inspectorat prin care aducea la cunoștință că mulți dintre noi suferim de boli acute și cronice și că avem absolută nevoie de consultul specialiștilor din oraș. În urma aprobării, s-a îngăduit ca un grup de 4–5 ofițeri – însoțit de un gradat – să plece cu trenul la Sopron (de două ori pe săptămână) pentru *consult medical*. În realitate nu era decât un motiv. Niciunul din cei care au apucat să se ducă n-au consultat vreun doctor. În timpul unei zile – cât se putea sta în oraș, toți și-au satisfăcut alte nevoi mai urgente [...]”. Vezi Nicolae Defleury, *Divizia Cerna. De pe front în captivitate 1916–1918. Amintiri, gânduri, impresii* (București: Editura Ramuri, 1940), 151–153.

²⁹ Ion. Gr. Oprișan, *op. cit.*, 111.

³⁰ *Apud* Dan Simion Grecu, *op. cit.*, 267.

³¹ *Ibidem*. Pachetele, în greutate de maxim 5 kg, soseau de două ori pe lună, conținând, pe lângă alimente, și obiecte de îmbrăcăminte.

Toate aceste beneficii i-au vizat, însă, mai ales pe prizonierii ofițeri de la Sopronnyek, în vreme ce situația secțiunii destinate prizonierilor soldați din același lagăr a fost una cu mult mai dificilă. Potrivit ziaristului G. Rădulescu (cunoscut sub pseudonimul de Arhibald), situația soldaților era dramatică: „[...] am găsit o sumedenie de români, bărbați și copii, luați de prin Mehedinți și de prin Dolj și tratați (într-o asemenea manieră – n. n.) încât scobeau cu unghiile pe maidanuri (sic!) ca să smulgă iarbă cu care să-și înșele foamea”³².

Un alt lagăr major din Austro-Ungaria, destinat prizonierilor de război români cu grade de ofițeri, a fost lagărul de la Plan, din Boemia (azi situat în Cehia). Acesta avea o capacitate mare de internare, ținând cont că doar secțiunea ofițerilor putea găzdui 22.000 de prizonieri (aici au fost internați, pe lângă români, și importante efective de prizonieri italieni), în vreme ce o secțiune aparte din lagăr era destinată trupei, anume circa 30.000 prizonieri³³ (cei mai mulți prizonieri în acest caz fiind de proveniență rusă). Locotenentului în rezervă Constantin Năvărlic i se datorează unele din cele mai ample informații în legătură cu regimul de internare din lagărul de la Plan, unul a cărui asprime s-a diminuat pe măsură ce, din primăvara anului 1917, au început să sosească pachetele cu alimente destinate prizonierilor provenind de la Cruce Roșie internațională: „au venit 40 de pachete din Elveția conținând fiecare câte o pâine, ceea ce e mare lucru, cu lipsa de pâine în care ne aflăm”³⁴. De altfel, tot primăverii anului 1917 îi corespunde și o îmbunătățire a hranei provenind din rațiile din lagăr, în sensul că prizonierii au început să primească (dincolo de lipsa perpetuă a pâinii) porții cu ciorbă îndestulătoare și câte o bucată de carne de porc³⁵.

Anterior, deficiențele profunde legate de transmiterea corespondenței (mai ales a pachetelor cu alimente pentru prizonieri, care fie ajungeau deteriorate și/sau desfăcute, cu conținutul de alimente redus, fie nu mai ajungeau deloc) fuseseră recunoscute într-o oarecare măsură și de către autoritățile austro-ungare, care însă au încercat să mute responsabilitatea pe seama expeditorilor pachetelor, blamându-i pentru modul defectuos de ambalare (doar în hârtie de ambalaj sau în carton), în condițiile în care pachetele urmau să parcurgă un traseu atât de lung și anevoios, până la destinatari³⁶. Autoritățile imperiale de la Viena insistau că modalitatea potrivită pentru ca pachetele să ajungă nedeteriorate la destinatari (prizonierii din lagăre provenind din statele Antantei) era aceea de ambalare și expediere în cutii de lemn solide, bine închise și legate³⁷.

³² Archibald, *op. cit.*, 19.

³³ Numărul ar putea fi însă exagerat. Vezi *Carnetul de însemnări al locotenentului de rezervă Constantin I. Năvărlic, din Regimentul 31 Infanterie Calafat. Compania de mitraliere, 23 noiembrie 1916–8/21 aprilie 1918* (partea a II-a), în Luchian Deaconu, Otilia Gherghel, *op. cit.*, 178.

³⁴ *Ibidem*, 183.

³⁵ *Ibidem*, 168.

³⁶ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), Fond 71/1914 E 2, Prizonieri, Vol. 279 (231), Ajutorarea prizonierilor de război români cu bani, alimente, Nota Legației SUA de la Iași, din 17 februarie 1917, cu Anexa conținând Nota Ministerului Afacerilor Externe al Imperiului Austro-Ungar din 7 ianuarie 1917, privind pretinsa stare „defectuoasă” a pachetelor cu alimente destinate prizonierilor de război aflați în lagărele de pe teritoriul Imperiului, ff. 43–44.

³⁷ *Ibidem*, f. 44.

Cât despre prizonieri de război români, după o perioadă de lipsuri accentuate, aceștia admiteau că în primăvara anului 1917 situația se mai îmbunătățise, chiar dacă foamea rămăsese o constantă: „ni se dă ceva mai multă mâncare, dar totuși suntem veșnic înfometaji. Bucățița de pâine ai mânca-o din 2 înghițituri, și cu toate astea ești nevoit să rupi câte o firimitură pentru a avea din ea tot timpul mesei”³⁸. Dincolo de situația critică din punctul de vedere al asigurării hranei necesare supraviețuirii în captivitate, două chestiuni merită a fi menționate în legătură cu prizonieratul în lagărul Plan, anume, pe de o parte, faptul că începând cu luna februarie 1917, li s-a permis prizonierilor, prin rotație, să iasă la „plimbare”, adică să poată circula în afara lagărului (chiar dacă însoțiți de un ofițer austriac), în zonele limitrofe acestuia, fapt reconfortant din punct de vedere mental pentru prizonieri³⁹; pe de altă parte, este de subliniat faptul că a existat o oarecare bunăvoință din partea comandantului lagărului, dar și a înalților comandanți austrieci. Bunăoară, o astfel de inspecție, a unui general austriac, desfășurată la 1 martie 1917, a fost o bună oportunitate, pentru prizonieri ofițeri români nu numai să discute cu acesta, ci și să își arate nemulțumirile sau să i le înainteze în scris, într-un memoriu⁴⁰. O vădită îmbunătățire a regimului de captivitate este dovedită inclusiv de fluxul de corespondență spre și dinspre lagărul Plan. Un exemplu în acest sens este o carte poștală expedită din țară și destinată căpitanului (Hauptman) Alexandru Giulea, prizonier de război român aflat în captivitate în lagărul de la Plan. Identificată pe o platformă de licitații⁴¹ de subsemnatul, acesta conține un mesaj din partea familiei destinatarului (de la soție și copil), este datată noiembrie 1917 și o inserăm mai jos:



³⁸ *Carnetul de însemnări al locotenentului de rezervă Constantin I. Năvărlic, din Regimentul 31 Infanterie Calafat. Compania de mitraliere, 23 noiembrie 1916 – 8/21 aprilie 1918 (partea a II-a)*, în Luchian Deaconu, Otilia Gherghe, *op. cit.*, 168.

³⁹ *Ibidem*, 173–174. Zona de plimbare era în apropierea localității Marienbad, cu un peisaj pitoresc.

⁴⁰ *Ibidem*, 183.

⁴¹ <https://romaniastampnews.blogspot.com/2012/10/corespondente-ale-prizonierilor-de.html?m=0>. (accesat la 10 iulie 2024). La momentul identificării, prețul de pornire a licitației pentru amintita carte poștală era de 43 de dolari SUA (între timp, licitația a fost închisă).

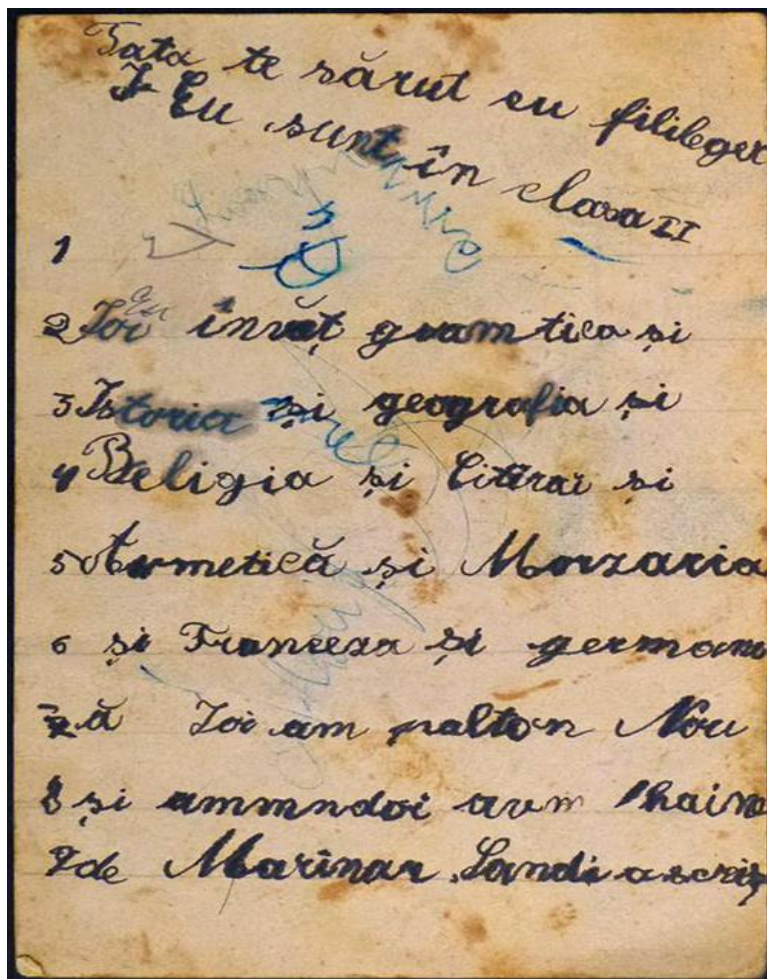


Fig. 3. Carte poștală completată, adresată căpitanului Alexandru Giulea, prizonier în lagărul Plan (Sursa: Platformă de licitații online).
1 Plan (Sursa: Platformă de licitații online).

După cum poate fi ușor observat, mesajul de pe *verso*-ul cărții poștale provine de la fiul căpitanului Alexandru Giulea (aflat în prizonierat), odraslă care își mărturisește dragostea filială, anunțându-l totodată pe tată că, între timp, mergea deja la școală în clasa a II-a, unde studia gramatica, istoria, geografia, religia, aritmetica, mozaica, franceza și germana.

LAGĂRELE DE PRIZONIERI DE PE TERITORIUL AUSTRO-UNGARIEI DESTINATE SOLDAȚILOR (TRUPEI)

De departe, cel mai mare lagăr destinat prizonierilor soldați, de pe teritoriul Austro-Ungariei, a fost lagărul de la *Ostffyasszonyfa*, situat în apropiere de

Szombathely, în proximitatea graniței austriece. Așa cum arătam la începutul acestei secțiuni, nu doar că a fost cel mai mare lagăr unde au fost internați prizonieri de război români (soldați și subofițeri), dar totodată a fost și lagărul în care a fost înregistrat și cel mai mare număr de decese în rândul prizonierilor români, din toate lagărele de pe teritoriile Puterilor Centrale, anume 4719 decese înregistrate oficial, sau *cel puțin* 4719, fiind vorba de decedații cu identitate certă (există un număr important de dispăruți în rândul prizonierilor români aflați în captivitatea austro-ungară, așa încât este posibil ca o parte din aceștia să nu fi avut mormintele marcate sau numele lor trecute în evidențele lagăreelor și implicit în evidențele autorităților austro-ungare și române). Însă chiar dacă se admite că acesta este numărul total al victimelor de la Ostffyasszonyfa, la un calcul rapid, pornind de la datele oficiale ale statului român (Ministerul de Război, Direcția Statisticii), potrivit cărora în lagărele din Austro-Ungaria au fost internați nu mai puțin de 58.994 de prizonieri de război români, dintre care au fost repatriați la sfârșitul războiului 35.061 prizonieri, înregistrându-se 22.678 de morți și alți 355 de dispăruți⁴², reiese că la Ostffyasszonyfa au pierit, ca urmare regimului de captivitate, aproape 21% din totalul prizonierilor români (mai precis, 20,80%) din lagărele austro-ungare.

Așezat pe o suprafață întinsă și înglobând 197 de barăci cu dimensiunea de 31×10 m, fiecare putând adăposti 250–300 de oameni⁴³, lagărul este considerat unul din cele mai mari care au funcționat în perioada primei conflagrații. Potrivit datelor existente, lagărul putea găzdui de la 50.000⁴⁴ până la 100.000 de prizonieri, deși al doilea număr ar putea fi o exagerare⁴⁵. Situat în apropierea gării, lagărul căpătase o notorietate sumbră în rândul prizonierilor, în primul rând din pricina regimului de internare. Aparent, acesta era înzestrat cu etuvă, băi și spălătorie, pentru a asigura dezinfecția prizonierilor, însă aceștia din urmă aveau de îndurat greutăți mult mai mari în lupta pentru supraviețuire. Barăcile în care erau dispuși prizonierii, construite din lemn, aveau ferestrele sparte, acoperișul din hârtie gudronată⁴⁶, prin care trecea apă indiferent de anotimp, în vreme ce încălzirea pe timp de iarnă, ce ar fi trebuit să se facă cu 2 sobe de zid în fiecare baracă, se efectua defectuos, din pricina lipsei combustibilului⁴⁷, fapt ce afecta, implicit,

⁴² B. Negoii, *Mărturiile Documentare. Lagărele de prizonieri din România*, 236. Așa cum precizăm, numărul poate fi chiar mai mare, în condițiile în care, după repatrierea prizonierilor supraviețuitori și scăderea numărului decedaților, rămâne un număr de 355 de prizonieri considerați dispăruți, care nu se regăsesc la nicio altă categorie.

⁴³ P. C. Mihail, *14 luni captiv în Ungaria, la Ostffyasszonyfa (Craiova: Ramuri, 1919)*, 12.

⁴⁴ Vezi *Carnetul de însemnări al locotenentului de rezervă Constantin I. Năvârlie, din Regimentul 31 Infanterie Calafat. Compania de mitraliere, 23 noiembrie 1916 – 8/21 aprilie 1918* (partea a II-a), în Luchian Deaconu, Otilia Gherghe, *op. cit.*, 304–305. Potrivit mărturiei locotenentului Constantin Năvârlie, care consemna: „aflu că din 50000 soldați (prizonieri – n.n.) de la *Ostffyasszonyfa*, au murit 20 000, între care și bietul Ionel”.

⁴⁵ Numărul de 100 000 de prizonieri este furnizat ca fiind limita capacității, de către Ioan G. Opreșan, *op. cit.*, 100. Același Opreșan arată că la momentul trecerii sale prin lagăr, anume 8 octombrie 1916, la *Ostffyasszonyfa* se aflau 25000 de prizonieri, ruși, români și italieni.

⁴⁶ Ion Gr. Opreșan, *op. cit.*, 101. Acesta descrie și rețeaua de garduri de sârmă ghimpată care înconjoară lagărul, precum și sistemul de pază al lagărului, în care gardienii erau înlocuiți la fiecare o oră.

⁴⁷ Petre C. Mihail, *op. cit.*, 12.

speranța de viață a prizonierilor, mai ales la temperaturi negative extreme. Însă probabil cel mai important factor care a influențat viața cotidiană a prizonierilor de război români (și nu numai, dar mai ales), și a determinat cele mai multe decese înregistrate de prizonierii români, a fost regimul alimentar vecin cu exterminarea prin inaniție la care au fost supuși în timpul captivității la Ostffyasszonyfa.

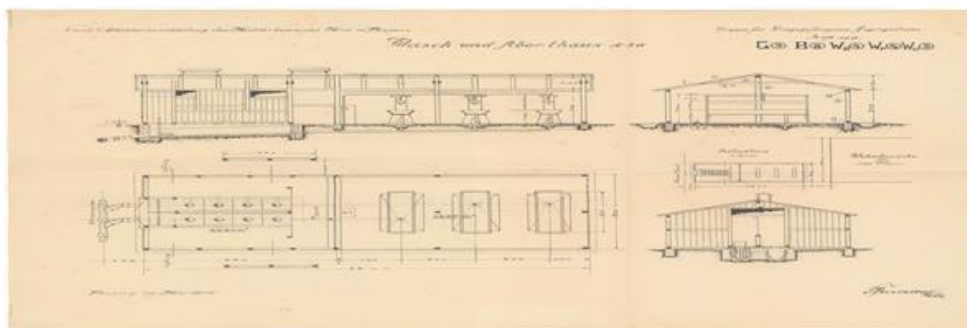


Fig. 4. Schiță cu detalii din planul de construcție a lagărului de prizonieri de război Ostffyasszonyfa (Sursa: [www.documenta-pannonica.eu/Magyar Nemzeti Levélár Vas Megyei Levélára](http://www.documenta-pannonica.eu/Magyar_Nemzeti_Levélár_Vas_Megyei_Levélára)).

Situația dramatică a acestora a fost reflectată cel mai bine de medicul Petre C. Mihail, la rândul său prizonier la Ostffyasszonyfa, unde acorda servicii medicale celor internați, cel care, cu obiectivitatea și acuratețea specifică profesiei sale, a consemnat în volumul său de memorii amploarea catastrofei umanitare din lagăr: „[...] am fost înștiințat să fac vizita, care consta să aleg oamenii care suportaseră baia, pe cei bolnavi, și să-i trimit la spitalul G.I. Așa spectacol înfiorător n-am mai văzut vreodată și nici în închipuirea cea mai bolnavă nu se poate concepe. Era un grup lugubru de schelete; acoperiți cu o piele ca un pergament, sbârcit, negru, murdar, plini de-a lungul membrelor inferioare... cu toate că ieșiseră din baie; toți cu brațele în sus, stau grămadă, goi, cu spatele spre ușa pe unde intram eu, iar printre picioarele lor, deja, doi-trei morți erau călcați de ceilalți care cu brațele întinse în culmea disperării voiau să fure un pic de căldură din soba de zid din mijlocul sălii, dar care era aproape rece. Părțile reliefate ale fiecărui om, la ei erau șterse cu desăvârșire, iar musculatura redusă toată. Toți gemeau! Am avut un moment de spaimă, crezând că e o halucinație... Erau cu ochii supti, vineți de jur-împrejur, cu privirea sticloasă... obrazii strânși lăsau gura mare deschisă cu dinții fulginoși, rânjiți; figuri înspăimântătoare, cu mintea obtuză [...]”⁴⁸. Ca și cum situația acestor prizonieri din rândul soldaților nu era îndeajuns de tragică, iar regimul atât de crud, aceștia erau supuși și regimului de muncă în jurul lagărului, fiind nevoiți să irosească puțină energie pe care o mai aveau în fabricile de război (unde erau bătuți), apoi pe drumul de întoarcere în lagăr: „[...] veneau de la lucru din fabricile de muniție unde nu mâncau și unde îi băteau...

⁴⁸ *Ibidem*, 15–16.

Până pe seară, jumătate din acest transport (40 de prizonieri) au murit până la spital, alții noaptea, alții în cursul săptămânii⁴⁹.

Regimul de muncă la care erau supuși prizonierii de război din rândul soldaților români, la Ostffyasszonyfa, includea, pe lângă munca în fabrici de muniție, și lucrul în detașamente pentru tăiatul copacilor în păduri, munca la căile ferate, unde aveau de suportat un tratament brutal; totodată, inclusiv pentru cei care erau supuși carantinei, de îndată ce ajungeau în lagăre sau se îmbolnăveau, regimul de la Ostffyasszonyfa era unul sever, fiind nevoiți să doarmă pe jos, iarna, fără paie sub ei, fără păături, fără foc, într-un spațiu în care ferestrele lipseau sau erau sparte⁵⁰. Așa poate fi explicat faptul că, potrivit mărturiilor existente, în lagărul de la Ostffyasszonyfa se înregistra, la începutul anului 1917, o rată a deceselor de 20–30 prizonieri pe zi⁵¹, număr care, chiar și în condițiile îmbunătățirii situației spre sfârșitul captivității, a condus la totalul de 4719 decese în rândul prizonierilor români.

De altfel, înfometarea a rămas laitmotivul cauzelor de deces, fapt consemnat în mărturiile supraviețuitorilor. Din punctul de vedere al caloriilor, hrana era precară și de multe ori greu digestibilă, constând în ridichi, sfeclă furajeră sau sfeclă de zahăr sub forma unor resturi de la fabricile de zahăr, rareori morcovi, păsat de mălai, dovleac și cartofi, în vreme ce carne, sub forma unor scrumbii sărate (de multe ori alterate și deci greu de consumat), se dădea prizonierilor de două ori pe săptămână⁵². Același medic menționat mai sus, care avea în sarcină și efectuarea de autopsii ale prizonierilor decedați, consemna efectele lipsurilor alimentare severe, care conduseseră la emaciare și în cele din urmă, la decesul prin inaniție, iar conținutul stomacului celor decedaților probează faptul că prizonierii îngurgitau, din disperare de cauză, de la paie până la bucăți de oase și iarbă verde: „[...] la autopsierea oamenilor morți de foame am găsit stomacul micșorat, ratatinat, gol de alimente, cu bucăți de oase, păr, paie, iar foarte des iarbă verde păscută. Intestinele cu mucoasa albă sîdfie cu peretele îngroșat ca degetul, cu lumenul strâmtat⁵³”.

Este de menționat că în perioada septembrie–octombrie 1916, lagărul de la Ostffyasszonyfa a funcționat ca un lagăr de tranzit, carantină și deparazitare pentru prizonierii de război români, inclusiv ofițeri, aflați în drum spre captivitatea din lagărele germane. De altfel, așa se explică menționarea lui ca punct intermediar, de tranzit, de-a lungul unui itinerariu, având drept destinație finală lagărele germane, așa cum o dovedesc lucrările lui Ion Gr. Opreșan, dar și I. Năvârlie, la care ne-am referit mai sus. Totodată, o caracteristică a lagărului de la Ostffyasszonyfa a fost, dincolo de gruparea prizonierilor în barăci, în funcție de naționalități (ceea ce nu era un lucru neobișnuit), repartizarea lor și în funcție de ocupațiile din viața civilă. Acest lucru este dovedit și de unele fotografii care ilustrează grupuri de prizonieri

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, 16.

⁵¹ *Ibidem*, 23.

⁵² *Ibidem*, 18–25. Administrația lagărului se arătase puțin mai îngăduitoare în cazul acelor prizonieri ce se aflau internați în spitalele din lagăr, în sensul că aceștia primeau rații mai consistente, pentru ca din 1918 situația să se îmbunătățească sensibil, pe fondul recepționării de pachete cu alimente de la Crucea Roșie.

⁵³ *Ibidem*, 20.

de război români, datând dintr-o perioadă în care situația generală din lagăr nu mai era atât de gravă din punctul de vedere al mortalității, așa cum fusese de-a lungul anului 1916 și a primei părți a lui 1917. O astfel de fotografie conține mesajul *Personalul Barăcii Cancelariștilor (Funcționarilor – n.n)* și o inserăm mai jos.



Lagărul de prizonieri români Ostffyasszonyfa
Personalul barăcii cancelariștilor

Numele	Domiciliu	Numele	Domiciliu	Numele	Domiciliu
1. Waldman Avdor	Brașova, Ștefan	16. Efram J. Josef	București, Ștefan	39. Năvesca Const.	Buc. Dăbârlă
2. Constantinovici Ion	Craiova, C. Popă	17. Jovanovici Mari	I. Severin, Mladim	30. Kinea Mihail	I. Severin
3. Enriac George	Săgăuni, Wagon	18. Marcus Isaac	Craiova, Bucovina	31. Cohen Jafael	Calafat, Săreți
4. Titulescu Petre	Craiova, St. Vitor	19. Ardelean Ștefan	Bucur. Sucevița	32. Hans Jacob	R. Sărat, Ștefan
5. Cioculescu Dan	București, No.	20. Etierici Martin	Constanța, Vama	33. Titulescu V. E.	Craiova, Ștefan
6. Strain Manolache	Galovănești, Ștefan	21. Dăer Michel	Corn. Moaci	34. Dinescu I. I.	Buc. Sucevița
7. Adler Salomon	Boios, Ștefan	22. Weiler Isidor	Bucur. Sucevița	35. Kleinlescu E.	Ștefan, Mladim
8. Nicotiu Gheorghe	Jocani, Ștefan	23. Cavaleșcu Ștefan	I. Severin, Ștefan	36. Edelwart Avram	Craiova, Horea
9. Grünberg Eșica	Jasi, Ștefan	24. Ștefan Ștefan	Bucur. Ștefan	37. Cocă Mihail	Craiova, Ștefan
10. Seibovici Moris	Buc. Ștefan	25. Halpern Leon	Craiova, Ștefan	38. Cova Isaac	Buc. Ștefan
11. Emsa Avram	Sulita, Ștefan	26. Grudein Eduard	Buc. Ștefan	39. Blaustein Sim.	Ștefan, Ștefan
12. Cioculescu Ștefan	Calafat, Ștefan	27. Vasileu Nicolae	Caracal, Ștefan	40. Weissman Avram	Sulita, Ștefan
13. Ștefan Ștefan	Năvesca, Ștefan	28. Kaimovici Ștefan	Jasi, Ștefan	41. Cioculescu Ion	Craiova, Ștefan
14. Gropper Haim	Bucur. Ștefan	29. Vasilescu Mihail	R. Sărat, Ștefan	42. Grünberg Solomon	Buc. Ștefan
				43. Georgeșcu Ștefan	I. Severin, Ștefan

Ostffyasszonyfa, 1. Noiembrie 1917

Fig. 5. Prizonieri de război români, în captivitate la Ostffyasszonyfa. Pe verso-ul fotografiei se poate distinge clar titlul *Lagărul prizonierilor români Ostffyasszonyfa. Personalul barăcii cancelariștilor*. Este inclusă apoi o listă cu numele celor din fotografie (fiecărei persoane îi corespunde un număr) cu adresele de domiciliu din țară. (Sursa: Arhiva Foto a Centrului pentru Studiul Evreilor din România – Wilhelm Filderman).

Dincolo de perioada în care a fost făcută fotografia, anume noiembrie 1917, care corespunde unei oarecare îmbunătățiri a regimului general de internare din lagăr, este posibil și ca respectivii prizonieri să fi beneficiat de un statut special în lagăr, dată fiind profesia. De altfel, inclusiv pentru începutul aceluiași an, autoritățile lagărului reușiseră să contureze o imagine mai degrabă cosmetizată asupra condițiilor reale din lagăr. Un raport de inspecție a amintitului lagăr, elaborat de către Comandorul Stephen V. Graham, din Marina SUA, Atașat Naval la Ambasada SUA de la Viena, la 30 ianuarie 1917, ilustrează un cadru rezonabil în privința condițiilor de trai din lagăr. Vizita oficialului american, desfășurată în ziua de 17 ianuarie, cu notificarea autorităților lagărului, a permis mai apoi elaborarea unui raport axat cu precădere pe situația prizonierilor de război români, deși există referiri și la prizonierii de război ruși din același lagăr.

Potrivit raportului elaborat de Comandorul Stephen Graham, în ziua inspecției lagărului, în perimetrul acestuia se aflau 33.171 de prizonieri de război români, dintre care 30.957 erau efectiv în perimetrul lagărului, în vreme ce restul prizonierilor erau detașați pentru efectuarea de munci în afara lagărului⁵⁴. Diplomatul american descrie în raportul său condițiile de locuit (menționând existența unor construcții din lemn – barăci, capabile să găzduiască 250 de prizonieri fiecare, încălzite cu sobe și care ofereau un adăpost confortabil, fiind dotate cu energie electrică și cu ferestre pentru lumină și ventilare), continuând cu înzestrarea băilor și bucătărilor, chestiunea condițiilor sanitare din lagăr, meniul zilnic oferit prizonierilor, pentru săptămâna 11–17 ianuarie 1917, cu gramajul aferent fiecărui aliment în parte. Informațiile din raport conturează un tablou aproape idilic pentru un lagăr de prizonieri, cu rații zilnice constând dintr-o varietate de alimente, de la fasole boabe la carne de porc, zarzavat proaspăt, slănină, cartofi, varză acră, iar ca supliment (sic) – sare, ceapă, paprica, pâine, ceai de mure sălbatice⁵⁵. În document se arată, totodată, că prizonierii de război români erau trimiși la munci conforme cu rangul lor, în conformitate cu regulile stabilite în toată monarhia austro-ungară (de cele mai multe ori muncă în agricultură, în ateliere industriale și la căile ferate)⁵⁶.

Tabloul conturat de oficialul american este completat cu referiri privind implicarea prizonierilor de război la exerciții fizice (și chiar încurajarea acestora în acest sens, de către autoritățile lagărului), dar și în activități privind formarea de orchestre și trupe de teatru, deși se admitea că până la momentul vizitei nu se făcuseră prea multe lucruri în această privință, în ciuda „bunăvoinței pe care o dovedesc autoritățile lagărului”⁵⁷. Surprinde faptul că nu există referiri legate de mortalitatea copleșitoare înregistrată în amintitul lagăr, singurele mențiuni fiind

⁵⁴ AMAE, Fond 71/1914, Primul Război Mondial/Prizonieri, E2, Partea I, Vol. 258, Raportul (tradus din limba engleză) despre inspecția lagărului de prizonieri români din Ostffyassonyfa, f. 199.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 201.

⁵⁶ *Ibidem*. Raportorul american menționează chiar că a găsit prizonieri de război „foarte veseli” de a fi detașați la muncă afară de lagăr, întrucât astfel puteau primi hrană mai bună și scăpau de monotonia din captivitatea lor lungă. Cei rămași în lagăr erau distribuiți la efectuarea unor munci „necesare pentru traiul lor”, precum gătitul alimentelor și îngrijirea barăcilor.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 200–201.

făcute în legătură cu existența, în momentul desfășurării inspecției, a unui număr de 1345 prizonieri aflați pe lista bolnavilor, dintre care 574 aflați în spital, 440 suferinzi de boli mai ușoare și alți 231 prizonieri ce nu reclamau tratament de spital⁵⁸. Diplomatul american susține că a avut posibilitatea de a conversa cu prizonierii de război români, cărora li s-ar fi permis să raporteze cazurile lor acestuia, aparent „fără vreo piedică sau constrângere din partea ofițerilor din lagăr”. Graham admitea, totuși, că prizonierii de război români i-au părut *slabi și bolnăvicioși*, însă ofițerul medic al lagărului s-a grăbit să îi explice diplomatului american că acest lucru era determinat de faptul că prizonierii de război români sosiseră în lagăr „într-o stare de slăbire mare, fiindcă nu erau suficient de robuști să suporte oboselile campaniei militare la care luaseră parte”⁵⁹.

Plângerile venite din partea prizonierilor cu care intrase în contact erau îndeosebi legate de mâncarea insuficientă, însă, și în acest caz, autoritățile lagărului și-au arătat imediat disponibilitatea de a investiga problema, admitând că uneori din cauza relei organizări a distribuirii hranei, se întâmpla ca unii prizonieri să nu îți primească rațiile la care aveau dreptul⁶⁰. În mod ciudat, aproape imediat, un pretins prizonier de război român, vorbitor de limba germană, declara că situația era cauzată de faptul că hrana nu era împărțită „în mod egal și just, de către bucătarii români”, exonerând practic astfel autoritățile lagărului, care au subliniat delegatului american care vizita lagărul că „regulamentele și trebuințele nu ar permite această înlocuire” (a bucătarilor români cu soldați din armata austro-ungară, detașați ca bucătari, așa cum solicitase amintitul prizonier de război român – n.n.)⁶¹. Așadar, diplomatului american i se arăta că responsabilitatea pentru situația prizonierilor români nu era nicidecum a autorităților lagărului, fiind reluată teza, menționată anterior, potrivit căreia nemulțumirea prizonierilor de război români în privința hranei, ca și starea lor generală, era cauzată de condiția lor de *slăbire fizică* de dinainte de sosirea în lagăr, de slăbiciunea lor pre-existentă⁶².

Privind în ansamblu, din modul în care este elaborat raportul, precum și din tipul de concluzii, se poate afirma că documentul (sau informațiile care au condus la elaborarea lui) a fost în mod vădit unul trucat, în sensul că pe de o parte diplomatului american i-a fost prezentată o realitate mai mult decât cosmetizată, care exonera de vreo responsabilitate autoritățile lagărului privind situația prizonierilor de război români, iar pe de altă parte, acesta din urmă s-a dovedit suficient de naiv să accepte argumentele conducerii lagărului, mai ales cele privind starea de slăbiciune, de epuizare a prizonierilor de război români (prin comparație cu alți prizonieri de război aflați în lagăr), ca singură motivație pentru faptul că aceștia erau *bolnăvicioși*, în condițiile în care, potrivit mărturiei medicului Petre C. Mihail, el însuși prizonier în același lagăr și în aceeași lună (ianuarie 1917) se înregistrau la Ostffyassonyfa câte 20–30 de decese pe zi, iar prizonierii

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 202.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, f. 203.

a unui număr de 100 de prizonieri de război români, *qui se meurent au camp d' Ostffyasszonyfa*⁶³.

Alte lagăre de prizonieri de război destinate soldaților și subofițerilor români, de pe teritoriul Austro-Ungariei, de dimensiuni mai mici, au fost cele de la Sigmundsherberg (Austria), Knittelfeld (Austria), Hajmasker (Ungaria), Linz (Austria), Mauthausen (Austria), Kiralyda (Austria), Feldbach (Austria), ultimul găzduind la un moment dat, 47.000 de prizonieri de război, inclusiv români, alături de prizonieri ruși, italieni și sârbi.

Concluzionând, am putut constata, fără urmă de îndoială, că situația prizonierilor de război români aflați în captivitate austro-ungară a fost cea mai dificilă, mai ales în privința prizonierilor soldați (situația ofițerilor a fost una incomparabil mai bună) în ansamblul captivității românești în lagărele Puterilor Centrale de-a lungul primei conflagrații. Acest lucru poate fi observat cel mai limpede atunci când sunt avute în vedere statisticile oficiale privind mortalitatea (38,5% din numărul total al prizonierilor români internați în lagăre austro-ungare), prin comparație cu datele existente cu privire la captivitatea în Bulgaria (4644 decese în rândul prizonierilor români, însemnând o mortalitate de 23%) sau cu cele din captivitatea în lagăre de pe cuprinsul Germaniei (unde cele 39650 de decese în rândul prizonierilor de război români echivalează cu un procent de mortalitate de 31.7%). Cauzele din spatele unor asemenea date au fost variate, cumulând mai mulți factori, de la mijloacele logistice limitate, precaritatea condițiilor de captivitate (în primul rând), însemnând condiții mizere de prizonierat, hrană insuficientă și adeseori necomestibilă, conducând deseori la emaciare și deces prin inanție, lipsa încălzirii pe timp de iarnă sau încălzire improprie, asistență medicală deficitară în condițiile răspândirii unor boli generate tocmai de traiul mizer în captivitate, continuând cu aprovizionarea insuficientă și intermitentă cu pachete de alimente și haine, din partea entităților românești (fie statul român, el însuși aflat în dificultate și cu resurse limitate, fie alte organisme de ajutorare a prizonierilor de război), starea fizică a prizonierilor români la căderea în captivitate, efectul minor al (rarelor și controlatelor) inspecții internaționale și, nu în ultimul rând, o oarecare dimensiune resentimentară a autorităților austro-ungare și a comandanților de lagăre.

⁶³ Vezi *Comité International de la Croix Rouge, Agence des Prisonniers de Guerre, Les Procès-Verbaux de l'Agence internationale des Prisonniers de Guerre*, Édités et annotés par Daniel Palmieri (Genève, Suisse: 2014), Procesele verbale ale AIPG, Procesele verbale ale AIPG din perioada 7–11 februarie 1918, propunerea aparținându-i Dr. Guillermin, 219.